

Asya Studies

Akademik Sosyal Arařtırmalar / Academic Social Studies
Year: 8, Number: 29, p. 1-14, Autumn 2024

Türkiye’de İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Ortaöğretim Programları Üzerine Bir Değerlendirme *An Evaluation of Secondary Education Curricula in the Transition Process from Empire to Republic in Türkiye*

ISSN: 2602-2877 / E-ISSN: 2602-263X

Araştırma Makalesi
Research Article

Makale Geliř Tarihi
Article Arrival Date
01/06/2024

Makale Kabul Tarihi
Article Accepted Date
21/09/2024

Makale Yayım Tarihi
Article Publication Date
30/09/2024

Asya Studies

Prof. Dr. Eray Alaca
Giresun Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

e.alaca@giresun.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4886-4700

Öz

Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat dönemi ile başlayan modernleşme sürecinde eğitim öğretim sistemi yeniden yapılandırılmıştır. Bu dönemde kurulan Sultaniler II. Meşrutiyet döneminde ortaöğretim sisteminin temeli hâline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyolojik yapısına uygun olarak Sultaniler kız ve erkek şeklinde bir ayırma tâbi tutulmuştur. Eğitim öğretim süreleri, öğretim programlarındaki dersler ve ders saatleri de buna uygun olarak düzenlenmiştir. İlk ve ortaöğretim sürecinin bir bütünlük hâlinde yer aldığı Sultaniler, Osmanlı İmparatorluğu’nun 1922 yılındaki yıkılışına kadar varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet’ in ilk döneminde ise eğitim öğretim yeni yönetim anlayışına uygun hale getirilmiştir. Değişikliğin göstergesi olarak ortaöğretim düzeyindeki eğitim öğretim kurumları için “Sultani” yerine “Lise” adı kullanılmıştır. Aynı durum öğretim programları için de söz konusu olmuştur. 1924 yılında ilk, orta ve lise öğretim kurumları için yeni öğretim programları hazırlanmıştır. Ancak çalışmada görüldüğü üzere öğretim programları bağlamında Osmanlı son dönemindeki birçok uygulama Cumhuriyetin ilk döneminde devam etmiştir. Dolayısı ile bir kopuş yerine ilk dönemlerde bir süreklilik olduğu görülmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında Cumhuriyeti kuran kadronun Osmanlı eğitim öğretim sisteminden gelmesi etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemi ile Cumhuriyet’in ilk dönemindeki ortaöğretim programları karşılaştırılarak değişim ve dönüşümü ortaya çıkarmak amaçlanan bu çalışma durum çalışması deseninde olup doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Öğretim programlarından elde edilen veriler tablolar hâlinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Osmanlı, Öğretim Programları

Abstract

At in the modernization process that started with the Tanzimat period in the Ottoman Empire, the education system was restructured. Sultanis, established during this period, became the basis of the secondary education system during the Constitutional Monarchy II. In accordance with the sociological structure of the Ottoman Empire, Sultanis were divided into boys and girls. Educational periods, courses in the curriculum and course hours are arranged accordingly. Educational periods, courses in the curricula and course hours are arranged accordingly. Sultanis, where the primary and secondary education process took place as a whole, continued its existence until the collapse of the Ottoman Empire in 1922. In the first period of the Republic, education and training were adapted to the new management approach. As an indicator of the change, the name "Lycee (High school)" was used instead of "Sultani" for educational institutions at the secondary level. The same situation was also true for curricula. In 1924, new curricula were prepared for primary, secondary and high school education institutions. However, as seen in the study, many practices in the context of curriculum from the late Ottoman period continued in the first period of the Republic. Therefore, instead of a break, it was observed that there was continuity in the first periods. The emergence of this situation was influenced by the fact that the staff who founded the Republic came from the Ottoman education system. This study, which aims to reveal change and transformation by comparing secondary education curricula in the late period of the Ottoman Empire and the first period of the Republic, has a case study design and the document analysis method was used. The data obtained from the curricula were presented in tables and interpreted.

Keywords: Republic, Ottoman, Curricula

Atf Bilgisi / Citation Information

Alaca, E. (2024). Türkiye’de imparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecinde ortaöğretim programları üzerine bir değerlendirme. *Asya Studies*, 8(29), 1-14. <https://doi.org/10.31455/asya.1494151>

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıldan itibaren eğitim-öğretim alanında düzenlemeler yapılmıştır. Mevcut sıbyan mektepleri ve medreselerin yanında İbtidaiyeler, rüşdiyeler ve idadiler kurulmuştur. Ancak bu kurumların yükseköğretime geçişte yeterli olmadığı düşüncesinden hareketle üst düzey bir ortaöğretim kurumu kurulması gündeme gelmiştir (Kodaman, 1991). Bu kapsamda yükseköğretime öğrenci yetiştiren daha üst düzey bir eğitim öğretim kurumu olarak düşünülen sultanilerin ilki 1868 senesinde "Mekteb-i Sultâni" adı ile İstanbul'da kurulmuştur (Koçer, 1991). Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda hazırlanan ilk eğitim öğretim programı olan 1869 tarihli "Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi"nde sultaniler ile ilgili düzenlemeler yer almıştır. Nizamnamenin 42. maddesinde sultaniler, rüşdiye mezunlarının ve idadi mezunlarının kaydolabileceği bir öğretim kurumu olarak tanımlanmış ve her vilayetin merkezi olan şehir veya kasabada bir sultani olacağından söz edilmiştir (Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi, 1286[1869]). Böylece sultanilerin Osmanlı ortaöğretim sisteminin en üst kurumu olduğu tescillenmiştir. Ancak tam anlamı ile sultanilerin kurulması II. Meşrutiyet döneminde olmuştur.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın etkili olduğu II. Meşrutiyet döneminde 1910 yılında ilk yeni sultaniler kurulmuştur. Bu Sultaniler başlangıçta Fransız eğitim sisteminin etkisinde kalınarak "Lise" adı ile kurulmuşsa da tepkiler üzerine "Sultâni" adı ile devam etmiştir. 1913 yılına gelindiğinde ise idadilerin sultanilere dönüştürülme süreci tamamlanmıştır (Ergün, 2021). Başta öğrenci kabulleri, öğrenim süresi, öğretim programları ve kadroları olmak üzere değişikliklerin yer aldığı talimatnameler hazırlanarak sultaniler yeniden yapılandırılmıştır. Ardından da erkek ve kız sultanilerine yönelik öğretim programları hazırlanmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyolojik yapısının bir yansıması olan erkek ve kız sultanileri çeşitli düzenlemelerle 1922 yılındaki yıkılışa kadar varlığını sürdürmüştür.

1914-1918 yılları arasında yaşanan I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yer aldığı İttifak devletleri yenilmiştir. Savaşın kazananı olan İtilaf devletleri Anadolu'da işgallere başlamıştır. 1920 yılında Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) bir yandan işgallere karşı mücadele verirken bir yandan da ülke içerisinde her alanda olduğu gibi eğitim öğretim alanında kurumsallaşmaya çalışmıştır. TBMM'de kurulan ilk hükümette Maârif Vekâleti yer almış, 1921 yılında Telif ve Tercüme Dairesi kurulmuş ardından da Maarif Kongresi toplanmıştır (Sarıhan, 2019). İstanbul merkezli Osmanlı yönetimi ile Ankara merkezli TBMM yönetimi arasındaki egemenlik mücadelesi 1922 yılında askeri ve siyasi başarılarla bağlı olarak TBMM lehine sonuçlanmıştır. Türk milletinin tek ve gerçek temsilcisi olarak kendini tanımlayan TBMM yeni bir devletin kuruluşuna giden süreçte kurumsallaşmaya başlamıştır.

TBMM eğitim öğretim alanında yaptığı önceki çalışmaları daha ileri bir düzeye taşıyarak 1922 yılında eğitim öğretim sisteminde düzenlemeler yapmıştır. Bu çerçevede ilk ve orta mekteplere yönelik öğretim programları hazırlamıştır. Aynı yıl Osmanlı yönetimi de sultanilere yönelik yeni bir öğretim programı hazırlamıştır (Yücel, 1994). Ancak 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılmış dolayısı ile de Osmanlı İmparatorluğu sona ermiş olduğundan bu öğretim programı kadük kalmıştır. Bu durum Osmanlı yönetimi ile TBMM yönetimi arasındaki egemenlik mücadelesinin eğitim öğretim alanındaki yansıması olmuştur.

Türk milletinin tek temsilcisi konumuna gelen TBMM eğitim öğretim ile ilgili çalışmalarına devam etmiştir. 1923 yılından itibaren toplanan Heyet-i İlmiyenin çalışmalarında öğretim programlarının düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Mevcut Sultanilerin adı liseye çevrilmiştir (Cicioğlu, 1985). Türkiye'de Cumhuriyet rejimine geçildikten sonra eğitim öğretim ile ilgili çalışmalar kapsamında 1924 yılında ilk ve orta öğretim kurumları için yeni öğretim programları hazırlanmıştır.

Türkiye'de Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde ortaöğretim programlarının değişim ve dönüşümünü ortaya çıkarmak amacı ile yapılan bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi, TBMM dönemi ve Cumhuriyetin ilk dönemi öğretim programları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışmada Osmanlı son dönemi ile Cumhuriyetin ilk dönemi öğretim programları incelendiği için nitel çalışma yöntemlerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Çalışmanın verileri yazılı ve basılı dokümanlardan elde edilmiştir. Bu nedenle veriler doküman analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Çünkü doküman analizi tekniğinde araştırılması amaçlanan olgu veya olgularla ilgili bilgi içeren yazılı

dokümanların analizi esas alınmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Özellikle eğitim öğretim ile ilgili çalışmalarda yazılı ve basılı kaynaklar olan öğretim programları, ders kitapları, ünite, planlar vb. kaynaklardan veriler doküman analizi tekniği ile elde edilmektedir.

Verilerin Toplanması

Çalışma Osmanlı eğitim öğretim sistemi içerisinde sultanilerin ortaöğretimin tek kurumu haline dönüştüğü 1913 yılı ile Cumhuriyetin ilanı sonrasında ilk öğretim programlarının hazırlandığı 1924 yılı ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada Osmanlı son döneminden Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar hazırlanmış öğretim programları dersler, ders saatleri ve sınıf düzeyleri açısından incelenerek değişim ve dönüşümü ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu çerçevede tespit edilen talimatnameler ve öğretim programları Millî Eğitim Bakanlığı Ragıp Tuncor Kütüphanesinden, Millî Kütüphaneden ve Ankara Yazma Eserler Bölge Müdürlüğünden temin edilmiştir.

Verilerin Analizi

Doküman analizi tekniği ile talimatname ve öğretim programlarından elde edilen veriler tablolar haline getirilmiştir. Elde edilen veriler aslına sadık kalınarak doğrudan alıntılarla sunulduğu betimsel analiz (Yıldırım ve Şimşek, 2018) ile yorumlanmıştır.

BULGULAR

Bu kısımda Osmanlı son dönemi, TBMM dönemi ve Cumhuriyetin ilk dönemi öğretim programlarındaki bulgulardan hareketle dersler ve ders saatleri açıklamalı bir şekilde tablolar halinde verilmiştir.

Osmanlı Son Dönemi Ortaöğretim Programları

Osmanlı İmparatorluğu’nda eğitim öğretim alanındaki düzenlemeler kapsamında 1913 yılında hazırlanan talimatnameye göre 12 senelik bir eğitim öğretim sürecini kapsayan sultaniler ilk 5 senesi “Sunûf-1 İbtidâiyye” ve 7 senesi “Sunûf-1 Tâliye” olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. 7 senelik “Sunûf-1 Tâliye”nin ilk 4 senesi “Devre-i Evvelî” ve son 3 senesi de “Devre-i Sâniyye” olarak iki kısma ayrılmıştır. Son 3 seneyi kapsayan “Devre-i Sâniyye” kısmı da kendi içerisinde “Fünûn” ve “Edebiyyât” olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Maârif-i Umûmiyye Nezâreti[MUN], 1329[1913]). Aşağıda Tablo 1, 2 ve 3’te talimatnamede yer alan seneleri, dersleri ve saatleri gösteren haftalık öğretim programı verilmiştir.

Tablo 1: Sunûf-1 İbtidâiyye Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Beşinci Sene	Yekûn
Coğrafyâ	1 Şifâhi	1	1	2	2	7
Dürûs-1 Eşya ve Malûmât-1 Tabiiyye ve Sihhiyye	3 Şifâhi	3	2	2	2	12
El İşleri ve Resim	3	3	3	3	3	15
Gınâ(Mûsiki)	1	1	1	1	1	5
Hatt	0	1	1	1	1	4
Hendese	0	0	1	1	1	3
Hesâb	5	3	3	3	3	17
Kur’ân-1 Kerim ve Malûmât-1 Diniyye	4 Şifâhi	4	4	4	4	20
Lisân-1 Osmâni	12	12	10	10	10	54
Malûmât-1 Ahlâkiyye ve Medeniyye	1 Şifâhi	1	1	1	1	5
Târih	0	2	2	2	2	8
Terbiye-i Bedeniyye	3	3	3	3	3	15
Yekûn	33	33	33	33	33	165

Tablo 3’te görüldüğü üzere “Sunûf-ı Tâliye”nin “Devre-i Sâniyye” kısmı kendi içerisinde “Fünûn” ve “Edebiyyât” olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır. Toplamda 22 dersin yer aldığı haftalık programda her senede 30 saat olmak üzere her şubede toplamda 90 saat ders verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda idadilerin sultanilere dönüştürülme sürecinde sayılarının azlığına bağlı olarak kız idadileri de İnâs Sultanilerine dönüştürülmüştür. Osmanlı sosyolojik yapısının bir yansıması olarak kız ve erkek sultanileri ayrı olduğundan öğretim programları da ayrı olmuştur. 1914 yılında hazırlanan öğretim programına göre İnâs sultanilerinde 5 senelik “Sunûf-ı İbtidâiyye” ile 5 senelik “Sunûf-ı Tâliye” olmak üzere iki kısımdan oluşan 10 senelik bir eğitim öğretim süreci benimsenmiştir (MUN,1330[1914]). Aşağıda Tablo 4 ve 5’te seneleri, dersleri ve saatleri gösteren haftalık öğretim programı verilmiştir.

Tablo 4: Sunûf-ı İbtidâiyye Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Beşinci Sene	Yekûn
Coğrafiyâ	1 Şifâhi	1	1	1	1	5
Ders-i Eşya ve Malûmât-ı Tabiiyye	2 Şifâhi	2	2	2	2	10
El İşleri ve Resim	4	4	5	5	5	23
Gınâ(Mûsiki)	2	2	2	2	2	10
Hatt	0	1	1	1	1	4
Hendese	0	0	1	1	1	3
Hesâb	5	2	2	2	2	13
Kur’ân-ı Kerim ve Malûmât-ı Diniyye	4 Şifâhi	4	4	4	4	20
Lisân-ı Osmâni	12	12	10	10	10	54
Malûmât-ı Ahlâkiyye ve Medeniyye	1 Şifâhi	1	1	1	1	5
Târih	0	2	2	2	2	8
Terbiye-i Bedeniyye	2	2	2	2	2	10
Yekûn	33	33	33	33	33	165

Tablo 4’te görüldüğü üzere “Sunûf-ı İbtidâiyye” kısmında 12 ders yer almıştır. Bu derslerden oluşan haftalık programda her senede 33 saat olmak üzere toplamda 165 saat ders verilmiştir.

Tablo 5: Sunûf-ı Tâliye Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Dokuzuncu Sene	Onuncu Sene	Yekûn
Coğrafiyâ	2	2	1	1	1	7
Dikiş, Biçki, Nakış ve Tabâhat	8	9	7	7	7	38
Gınâ ve Mûsiki	2	2	2	1	1	8
Hendese	0	0	2	1	0	3
Hesâb ve Cebir	2	2	2	2	0	8
İktisâd-ı Beyti	1	1	1	1	0	4
Kozmogrâfiyâ	0	0	0	0	1	1
Lisân-ı Ecnebi	5	5	5	4	4	23
Lisân-ı Osmâni	5	5	4	3	3	20
Malûmât-ı Ahlâkiyye ve Medeniyye	0	0	0	1	1	2
Malûmât-ı Hikemiyye ve Kimyeviyye	0	0	0	2	4	6
Malûmât-ı Tabiiyye ve Sıhhiyye	0	0	2	2	2	6
Resim	2	2	1	1	1	7
Târih	2	2	2	2	2	10
Terbiye-i Bedeniyye	2	2	2	2	2	10
Terbiye-i Etfâl	0	0	0	1	2	3
Ulûm-ı Diniyye	1	1	2	2	2	8
Yekûn	32	33	33	33	33	164

Tablo 5'te görüldüğü üzere "Sunûf-ı Tâliye" kısmında 17 dersten oluşan haftalık programda 6. senede 32; 7, 8, 9 ve 10. senelerde 33'er saat olmak üzere toplamda 164 saat ders verilmiştir.

1915 yılında hazırlanan öğretim programında öğrenim süresi 12 sene olan sultaniler "Sunûf-ı İbtidâiyye ve "Sunûf-ı Tâliye" olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. Öğretim programında "Sunûf-ı İbtidâiyye" kısmı "Devre-i İbtidâiyye" adı ile 5 senelik bir süreci kapsarken, "Sunûf-ı Tâliye" kısmı ilk 4 senesi "Devre-i Evveli" ve son 3 senesi "Devre-i Sâniyye" olmak üzere 7 senelik bir süreci kapsamıştır. Burada "Devre-i Sâniyye" kısmı da kendi içerisinde Fünûn" ve Edebiyyât" olmak üzere ikiye ayrılmıştır (MUN, 1331[1915]). Aşağıda Tablo 6, 7 ve 8'de seneleri, dersleri ve saatleri gösteren haftalık öğretim programı verilmiştir.

Tablo 6: Sunûf-ı İbtidâiyye- Devre-i İbtidâiyye Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Beşinci Sene	Yekûn
Coğrafyâ	1	1	1	2	2	7
Ders-i Eşya	3	3	2	3	3	14
El İşleri	2	2	2	2	2	10
El İşleri ve Resim	1	1	1	1	1	5
Hatt	1	1	1	1	0	4
Hesâb ve Hesâb	5	3	3	3	3	17
Hendese Hendese	0	0	1	1	1	3
Lisân-ı Osmâni	12	12	10	10	10	54
Malûmât-ı Ahlâkiyye ve Medeniyye	1	1	1	1	1	5
Malûmât-ı Malûmât-ı Diniyye	4	2	2	2	2	12
Diniyye Kur'ân-ı Kerim	0	2	2	2	2	8
Târih	0	1	2	2	2	7
Terbiye-i Bedeniyye	3	3	3	3	3	15
Yekûn	33	32	31	33	32	161

Tablo 6'da görüldüğü üzere "Devre-i İbtidâiyye" kısmında 11 ders yer almıştır. Haftalık programda birinci senede 33, ikinci senede 32, üçüncü senede 31, dördüncü senede 33 ve beşinci senede 32 saat olmak üzere toplamda 161 saat ders verilmiştir.

Tablo 7: Sunûf-ı Tâliye Devre-i Evveli Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Dokuzuncu Sene	Yekûn
Arabi	5	5	5	4	19
Coğrafyâ	1	1	1	1	4
Fârisi	0	0	1	1	2
Fizik	0	0	2	2	4
Gınâ(Mûsiki)	1	1	1	0	3
Hesâb ve Cebir	3	2	2	2	9
Kimya	0	0	1	1	2
Lisân-ı Ecnebi (Almanca, Fransızca, İngilizce)	5	5	4	4	18
Lisân-ı Osmâni	5	5	4	3	17
Malûmât-ı Tabiiyye ve Sıhhiyye	2	2	0	1	5
Resim	1	1	1	1	4
Resim, Hatt ve Hendese	1	3	3	3	10
Siret-i Nebevîyye	0	0	0	2	2
Târih	2	2	2	2	8
Terbiye-i Bedeniyye	2	2	2	2	8
Ulûm-ı Diniyye	2	1	1	0	4
Usûl-i Defteri	0	0	0	1	1
Yekûn	30	30	30	30	120

Tablo 7'de görüldüğü üzere "Devre-i Evveli" kısmında 17 ders yer almıştır. Haftalık programda her senede 30'ar saat olmak üzere toplamda 120 saat ders verilmiştir.

Tablo 8: Sunûf-1 Tâliye Devre-i Sâniyye Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Onuncu Sene		On Birinci Sene		On İkinci Sene		Yekûn	
	Fünûn	Edebiyyât	Fünûn	Edebiyyât	Fünûn	Edebiyyât	Fünûn	Edebiyyât
Arabi	0	4	0	4	0	4	0	12
Cebir ve Hesâb-ı Nazâri	3	2	2	1	2	0	7	3
Coğrafiyâ	1	1	1	1	1	1	3	3
Fârisi	0	1	0	1	0	2	0	4
Fizik	2	2	2	2	2	2	6	6
Hayvânât	0	0	2	2	0	0	2	2
Hendese ve Resm-i Hattî	3	1	3	0	3	0	9	1
Hıfzısıhha	0	0	0	0	1	1	1	1
İlmûlarz	1	1	0	0	0	0	1	1
Kimyâ	2	2	2	2	2	0	6	4
Kozmogrâfiyâ	0	0	0	0	2	2	2	2
Lisân-ı Ecnebi “Fransızca İngilizce Almanca”	5	5	5	5	4	4	14	14
Lisân-ı Osmânî	4	4	3	3	3	5	10	12
Mantık ve Felsefe	0	0	1	1	2	2	3	3
Mihânîk	0	0	0	0	2	0	2	0
Müsellest-ı Müsteviyye	0	0	1	1	0	0	1	1
Nebâtât	0	0	0	0	2	2	2	2
Resim	1	1	1	1	0	0	2	2
Târih	2	2	2	2	2	2	6	6
Târih-i Kadim	0	1	0	1	0	1	0	3
Terbiye-i Bedeniyye	1	1	1	1	1	1	3	3
Tatbikât-ı Fenniyye	4	1	3	1	2	1	9	3
Ulûm-ı Diniyye	2	2	2	2	1	1	5	5
Yekûn	31	31	31	31	31	31	93	93

Tablo 8’de görüldüğü üzere “Devre-i Sâniyye” kısmı kendi içerisinde “Fünûn” ve “Edebiyyât” olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır. Toplamda 23 dersin yer aldığı haftalık programda her sene 31’er saat olmak üzere toplamda her şubede 93 saat ders verilmiştir.

1921 yılında sultanilerin öğretim programlarında birlik sağlamak amacı ile çalışmalar yapılmıştır. 1922 yılında hazırlanan Osmanlı döneminin son öğretim programında 10 senelik “İnâs (Kız)” sultanileri 11 seneye çıkarılırken 12 senelik “Zükûr (Erkek)” sultanileri 11 seneye indirilmiştir. Böylece sultaniler için toplamda 11 senelik bir eğitim öğretim süresi belirlenmiştir. Önceki öğretim programlarında olduğu gibi ibtidaiyye ve taliye ayırımı yerine 8 senelik “Devre-i Evveli” ve 3 senelik “Devre-i Sâniyye” şeklinde bir ayırma gidilmiştir. Burada “Devre-i Sâniyye” kısmı ise kendi içerisinde “Fünûn” ve “Edebiyyât” olmak üzere ikiye ayrılmıştır (MUN, 1338[1922]). Aşağıda Tablo 9, 10 ve 11’de seneleri, dersleri ve saatleri gösteren haftalık öğretim programı verilmiştir.

Tablo 9: Devre-i Evveli Zükûr (Erkek) Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Beşinci Sene	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Yekûn
Arabi	0	0	0	0	0	3	1	2	6
Cebir	0	0	0	0	0	0	1	2	3
Coğrafiyâ	0	0	0	2	2	2	2	2	10
El İşleri	1	1	0	0	0	0	0	0	2
Fârisi	0	0	0	0	0	0	1	1	2
Fizik	0	0	0	0	0	0	2	2	4
Hatt	0	0	0	1	1	1	0	0	3
Hendese ve Resm-i Hattî	0	0	0	1	2	3	2	2	10
Hesâb	3	3	3	3	3	3	2	0	20
Kimyâ	0	0	0	0	0	0	1	2	3

Kur'ân-1 Kerim	0	6	6	6	3	0	0	0	21
Lisân-1 Ecnebi (Fransızca İngilizce Almanca)	0	0	6	6	6	6	6	6	36
Lisân-1 Osmâni	20	13	11	7	6	4	4	4	69
Malûmât-1 Medeniyye	0	0	0	0	0	0	1	1	2
Mevâlid-i Selâse ve Malûmât-1	0	0	0	0	1	2	2	1	6
Sihhiyye Resim	1	1	1	1	1	1	1	1	8
Siyer ve Malûmât-1	1	1	1	1	1	1	1	1	8
Diniyye Târih	0	0	0	1	2	3	2	2	10
Usûl-i Defteri	0	0	0	0	0	0	1	1	2
Yekûn	26	25	28	29	28	29	30	30	225

Tablo 9’da görüldüğü üzere “Devre-i Evveli” kısmında 19 ders yer almıştır. Haftalık programda birinci senede 26, ikinci senede 25, üçüncü senede 28, dördüncü senede 29, beşinci senede 28, altıncı senede 29, yedinci senede 30 ve sekizinci senede 30 saat olmak üzere toplamda 225 saat ders verilmiştir.

Tablo 10: Devre-i Evveli İnâs (Kız) Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Beşinci Sene	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Yekûn
Arabi	0	0	0	0	0	2	1	2	5
Cebir	0	0	0	0	0	0	1	2	3
Coğrafyâ El İşleri	0	0	0	2	2	2	2	2	10
(Dikiş, Biçki, Nakış)	3	4	3	3	4	4	2	2	25
Fârisi	0	0	0	0	0	0	1	1	2
Fizik	0	0	0	0	0	0	2	2	4
Hendese ve Resm-i Hattî	0	0	0	1	2	3	2	2	10
Hesâb	3	3	3	3	3	3	2	0	20
Kimyâ	0	0	0	0	0	0	1	2	3
Kur'ân-1 Kerim	0	6	6	6	3	0	0	0	21
Lisân-1 Ecnebi (Fransızca İngilizce Almanca)	0	0	5	5	5	5	5	5	30
Lisân-1 Osmâni	20	13	11	7	6	4	3	3	67
Malûmât-1 Medeniyye	0	0	0	0	0	0	1	1	2
Mevâlid-i Selâse ve Malûmât-1	0	0	0	0	1	2	2	1	6
Sihhiyye Resim	1	1	1	1	1	1	1	1	8
Siyer ve Malûmât-1	1	1	1	1	1	1	1	1	8
Diniyye Târih	0	0	0	1	2	3	2	2	10
Usûl-i Defteri	0	0	0	0	0	0	1	1	2
Yekûn	28	28	30	30	30	30	30	30	236

Tablo 10’da görüldüğü üzere “Devre-i Evveli” inâs kısmında 18 ders yer almıştır. Haftalık programda birinci ve ikinci senelerde 28’er; üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci senelerde 30’ar saat olmak üzere toplamda 236 saat ders verilmiştir.

Tablo 10’da yer alan “El İşleri” dersinin tablo 9’da yer alan “El İşleri” dersinden saat ve içerik olarak farklı olduğu görülmüştür. Erkek öğrencilere birinci ve ikinci sınıfta 1’er saat olarak verilen “El İşleri” dersi kız öğrencilere içeriği “Dikiş, Biçki ve Nakış” olmak üzere her sınıfta verilmiştir.

Tablo 11: Devre-i Sâniyye Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Dokuzuncu Sene		Onuncu Sene		On Birinci Sene		Yekûn	
	Fünûn	Edebiyyât	Fünûn	Edebiyyât	Fünûn	Edebiyyât	Fünûn	Edebiyyât
Akâid ve Fıkh	1	1	1	1	1	1	3	3
Arabi	0	4	0	3	0	3	0	10
Cebir	3	1	3	1	0	0	6	2
Coğrafiyâ	1	1	1	1	2	2	4	4
Fârisi	0	1	0	2	0	2	0	5
Felsefe	0	0	2	2	1	2	3	4
Fizik	3	2	3	2	2	1	8	5
Hayvânât	2	2	0	0	0	0	2	2
Hesâb-ı Nazâri	0	0	0	0	2	0	2	0
Hendese ve Resm-i Hattî	3	1	3	0	3	0	9	1
Hıfzısıhha	0	0	0	0	1	1	1	1
İlmûlarz	0	0	0	0	2	2	2	2
Kimyâ	2	1	2	1	2	0	6	2
Kozmografiyâ	0	0	0	0	2	1	2	1
Lisân-ı Ecnebi “Fransızca İngilizce Almanca”	6	6	6	6	6	6	18	18
Lisân-ı Osmâni (Edebiyyât)	2	4	2	4	2	5	6	13
Malûmât-ı Hukûkiyye ve İktisâdiyye	2	2	0	0	0	0	2	2
Mihânîk	0	0	0	0	2	0	2	0
Müsellesât	0	0	2	1	0	0	2	1
Nebâtât	0	0	2	2	0	0	2	2
Târih	4	4	2	4	2	4	8	12
Yekûn	29	30	29	30	30	30	88	90

Tablo 11’de görüldüğü üzere “Devre-i Sâniyye” kısmı kendi içerisinde “Fünûn” ve “Edebiyyât” olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır. Toplamda 21 dersin yer aldığı haftalık programda 9 ve 10. senelerin “Fünûn” şubesinde 29 saat, edebiyat şubelerinde 30’ar saat ve on birinci senenin “Fünûn” ve “Edebiyyât” şubelerinde 30’ar saat olmak üzere toplamda “Fünûn” şubesinde 88, “Edebiyyât” şubesinde 90 saat ders verilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dönemi Öğretim Programı

Türk millî mücadelesini yürüten ve başarı ile sonlandıran TBMM ilk günden itibaren eğitim öğretim alanında çalışmalara önem vermiştir. Bu çerçevede kurumsallaşma çalışmaları yapılmış 1922 yılında bir öğretim programı hazırlanmıştır. Öğretim programında da açıklandığı üzere Osmanlı eğitim sistemindeki sultanilerle idadilerin yıl farkı, tali kısım, ibtidai kısım, devre-i ula(evveli), devri saniye vb. gibi ayrımların eğitim sisteminde bir karışıklığa neden olduğu gerekçesi ile eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. TBMM daha sade ve anlaşılır bir eğitim sistemi hazırlamıştır. Öğretim kademelerini yeniden düzenlemiştir. Osmanlı Maârif-i Umûmiyye Nezâreti’nin yayınladığı 1915 tarihli 12 senelik Sultani Mektepleri’ndeki ibtidai, devre-i evveli ve devre-i saniye şeklindeki uygulamalara ve ortaya çıkan aksaklıklara atıf yapılarak, mevcut Osmanlı eğitim-öğretim sisteminden farklı olarak ilk ve orta mektepler bir arada değerlendirilmiş, toplamda 10 yıllık bir eğitim-öğretim sistemi benimsenmiştir. Bu programa göre eğitim öğretim kurumları ilk mektepler ve ortamektepler olmak üzere iki kısımdan

oluşmuştur. İlkmektepler kendi içerisinde ilk 4 senesi zorunlu olan I. Devre ve son 2 senesi isteğe bağlı olan II. Devre olmak üzere ikiye ayrılmıştır. II. Devreyi bitiren öğrenciler isterlerse ortaöğretime devam edebilmişlerdir. Ortamekteplerde ise eğitim öğretim süresi 4 sene olarak belirlenmiştir (Türkiyyâ Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Umûr-ı Maârif Vekâleti, 1338[1922]). Aşağıda Tablo 12 ve 13'te seneleri, dersleri ve saatleri gösteren haftalık öğretim programı verilmiştir.

Tablo 12: İlk Tedrisât Mektepleri Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	I. Devre				II. Devre		Yekûn
	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Beşinci Sene	Altıncı Sene	
Coğrafyâ	0	0	2	2	2	2	8
Din Dersleri	1	3	3	3	0	0	10
El İşleri	4	2	1	1	2	2	12
Eşyâ	3	3	3	2	0	0	11
Hendese	0	0	0	2	2	2	6
Hesâb	3	4	3	3	3	3	19
Kurân-ı Kerim	5	5	5	5	4	3	27
Malûmât-ı Medeniyye	0	0	1	1	1	1	4
Mûsiki	1	1	1	1	1	1	6
Resim	1	1	1	1	1	1	6
Tabiiyyât	0	0	0	0	4	3	7
Târih	0	1	2	2	2	2	9
Terbiye-i Bedeniyye	0	0	0	0	1	1	2
Türkce ve Tahrir	12	10	7	6	6	6	47
Usûl-i Defteri	0	0	0	0	0	2	2
Yazı	0	0	1	1	1	1	4
Yekûn	30	30	30	30	30	30	180

Tablo 12'de görüldüğü üzere ilk mekteplerde I. devrede 12, II. Devrede 14 ders yer almıştır. Haftalık programda her senede 30'ar saat olmak üzere toplamda 180 saat ders verilmiştir.

Tablo 13: Orta Tedrisât Mektepleri Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Dokuzuncu Sene	Onuncu Sene	Yekûn
Arabi	2	2	2	2	8
Cebir	0	3	2	1	6
Coğrafyâ	1	1	1	2	5
Din Dersleri	1	1	1	1	4
Edebiyyât	0	3	2	2	7
El İşleri	2	2	1	1	6
Fârisi	1	1	1	0	3
Felsefe	0	0	0	2	2
Fenn Tatbikâtı	1	1	1	0	3
Fizik	1	2	2	2	7
Hayvânât	2	0	0	0	2
Hendese	3	2	2	3	10
Hesâb	4	0	0	Nazari 1	5
Heyet	0	0	0	2	2
Hıfzıssıhha	1	1	0	0	2
Kimyâ	1	3	2	2	8
Lisân-ı Ecnebi	4	4	4	4	16

Malûmât-ı Hukukiyye	0	0	2	0	2
Malûmât-ı İktisâdiyye	0	0	0	2	2
Mihânîk	0	0	0	2	2
Mûsiki	1	1	1	0	3
Müsellesât	0	0	2	0	2
Nebâtât	0	2	0	0	2
Resim	1	1	1	0	3
Rûhiyyât	0	0	2	0	2
Tabakat	0	0	1	0	1
Târih	2	2	2	2	8
Târih-i Fenn (Türk ve İslâm Mütefenninleri)	0	0	1	0	1
Terbiye	0	0	0	2	2
Terbiye-i Bedeniyye	1	1	0	0	2
Türkçe	3	0	0	0	3
Usûl-i Defteri	1	0	0	0	1
Yekûn	33	33	33	33	132

Tablo 13’te görüldüğü üzere Orta Tedrisât Mekteplerinde 32 ders yer almıştır. Haftalık programda her senede 33 saat olmak üzere toplamda 132 saat ders verilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi Öğretim Programları

1923 senesinde Cumhuriyetin ilanı sonrasında Türkiye’de yeni rejime yeni insan yetiştirme çalışmaları yapılmıştır. Bu çerçevede eğitim sistemi yeniden düzenlenmiştir. Yeni rejimin kurulduğunun göstergesi olarak eğitim sisteminde de öğretim programları üzerine çalışmalar yapılmıştır. TBMM dönemi öğretim programına benzer olarak 1924 yılında hazırlanan bu ilk programlarda öğretim kademeleri ilkmektepler ve lise olarak toplamda 11 senelik bir eğitim öğretim sürecini kapsar şekilde düzenlenmiştir. İlkmektepler 5 sene, liseler birinci devre 3 sene ve ikinci devre 3 sene olmak üzere 6 senelik bir süreyi kapsamıştır. Çalışmada Osmanlı son dönemi öğretim programları ile bütünlük sağlayabilmek için Cumhuriyet dönemindeki ilkmekteplerin öğretim programına da yer verilmiştir. Aşağıda Tablo 14, 15, 16 ve 17’de seneleri, dersleri ve saatleri gösteren haftalık öğretim programı verilmiştir.

Tablo 14: Erkek İlk Mektepler Müfredât Programı Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Beşinci Sene	Yekûn
Coğrafyâ	0	0	1	2	2	5
El işleri	2	2	2	2	2	10
Hendese	0	0	0	1	2	3
Hesâb	2	3	3	3	2	13
Kurân-ı Kerim ve Din Dersleri	0	2	2	2	2	8
Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Malûmât-ı Vataniyye	1	1	1	1	1	5
Mûsiki	2	2	2	1	1	8
Resim	2	2	2	2	2	10
Tabiat Tedkiki, Zirâat, Hıfzıssıhha	3	3	2	2	2	12
Târih	0	0	1	2	2	5
Terbiye-i Bedeniyye	2	2	2	1	1	8
Elifbâ	12	0	0	0	0	12
Kırâat(İnşâd, Temsil)	0	4	3	2	2	11
İmlâ	0	2	2	1	1	6
Tahrir	0	2	2	2	2	7
Türkçe	0	0	0	1	1	2
Yazı (Sülûs, Rika erkekler için)	0	2	1	1	1	5
Yekûn	26	26	26	26	26	130

Malûmât-ı Vataniyye	0	0	1	1	1	1	2	2
Mûsiki	1	1	1	1	1	1	3	3
Nebâtât	0	0	1	1	0	0	1	1
Resim	1	1	1	1	1	1	3	3
Riyâziyyât [Hesâb, Hendese, Cebir, Resm-i Hattî]	5	5	4	4	4	4	13	13
Târih	2	2	2	2	2	2	6	6
Terbiye-i Bedeniyye	0	1	0	1	0	0	0	2
Türkce Edebiyyât	7	7	5	5	4	4	16	16
Yekûn	28	28	28	28	28	28	84	84

Tablo 16’da görüldüğü üzere Kız ve Erkek Liseleri Birinci Devrede 20 ders yer almıştır. Haftalık programda her senede 28 saat olmak üzere toplamda 84 saat ders verilmiştir.

Öğretim programında sadece erkeklere yönelik “Terbiye-i Bedeniyye” ve sadece kızlara yönelik “Ev İdaresi” ve “Çocuk Bakımı” dersleri verilmiştir. Ayrıca Ate[ö]lye dersinde erkek ve kız öğrenciler ayrılmış kızlar bu ders kapsamında dikiş ve biçki öğrenmişlerdir.

Tablo 17: Lise İkinci Devre Müfredât Programı Haftalık Dersler ve Saatler

Dersler / Seneler	Dördüncü Sene	Beşinci Sene	Altıncı Sene		Yekûn	
			Fenn	Edebiyyât	Fenn	Edebiyyât
Arabi	2	2	0	4	4	8
Arziyyât	0	2	0	0	2	2
Cebir	3	2	1	0	6	5
Coğrafiyâ	1	1	1	1	3	3
Ecnebi Lisânı [Fransızca, İngilizce, Almanca]	5	5	5	5	15	15
Fârisi	1	1	0	2	2	4
Felsefe	0	2	2	4	4	6
Fizik	2	2	2	0	6	4
Hendese ve Resm-i Hattî	4	3	4	0	11	7
İctimâiyyât	0	0	2	2	2	2
Kimyâ	2	2	2	0	6	4
Kozmografîyâ	0	0	2	1	2	1
Laboratuvar	2	1	3	2	6	5
Mihânîk	0	0	2	0	2	0
Müsellesât	0	2	0	0	2	2
Tabiiyyat	3	0	0	0	3	3
Târih	2	2	2	4	6	8
Türkce Edebiyyât	3	3	2	5	8	11
Yekûn	30	30	30	30	90	90

Tablo 17’de görüldüğü üzere lise ikinci devre kısmı kendi içerisinde “Fenn” ve “Edebiyyât” olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır. Toplamda 18 ders yer almıştır. Haftalık programda her senede 30 saat olmak üzere toplamda 90 saat ders verilmiştir.

SONUÇ

Çalışmada Osmanlı son dönemi öğretim programları ile Cumhuriyet’in ilk dönemindeki öğretim programlarının benzerlikler taşıdığı, dolayısı ile bir kopuş yerine bir süreklilik yaşandığı görülmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında Cumhuriyeti kuran kadronun Osmanlı eğitim öğretim sisteminden gelmesi etkili olmuştur. Osmanlı son dönemi öğretim programlarındaki erkek ve kız okullarına yönelik ayırım Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiştir. Kız ve erkek öğrencilerin ders programları çoğunlukla

birbirinin aynısı olmakla birlikte bazı dersler ve ders saatleri farklı olabilmıştır. Bu dersler arasında yer alan “Dikiş, Biçki ve Nakış”, “İktisâd-ı Beyti” ve “Terbiye-i Etfâl” gibi dersler sadece kız öğrencilere verilmiştir. Derslerin isimlerinin çoğunluğu “Tarih”, “Coğrafya” gibi aynı kalırken bazıları da “İktisâd-ı Beyti” dersinin “Ev İdaresi”, “Hikmet-i Tabiiye” dersinin “Fizik” olması gibi değişikliğe uğramıştır.

Osmanlı dönemi öğretim programlarında yer alan “Lisan-ı Osmani” dersinin yerine TBMM dönemindeki öğretim programlarından itibaren “Türkçe” dersleri konulmuştur. Bu konuda Ergin (1977:1444) Osmanlı son döneminde sonradan yapılan tadilat arasında Lisan-ı Osmani için Türkçe denildiğini belirtmiştir. Her durumda “Lisan-ı Osmani” dersi “Türkçe” olarak değişikliğe uğramıştır. Bu durum ulus devlet sürecinin de bir yansıması olmuştur. Çünkü benzer durum tarih ve coğrafya derslerinin içeriğinde de görülmüştür.

II. Meşrutiyet sonrası yönetimde etkili konuma gelen İttihat ve Terakki Fırkası ile başlayan anlayış değişikliği eğitim öğretim alanına da yansımıştır (Alaca ve Yıldırım, 2021). Dönemin öğretim programlarında İslam ve Osmanlı tarihi ile sınırlı bir tarih yazımından Türklerin de yer aldığı İslam-Türk-Osmanlı tarihi şeklinde bir yazıma geçilmiştir. İmparatorluğun karakterinden kaynaklı olarak İslam öncelenmiştir. Ancak Türklerin kökeni tarihin en eski devirlerine kadar götürülmüştür. Coğrafyada da benzer şekilde Osmanlı coğrafyası ile sınırlı yazımın yerini Türklerin yaşadığı yerlerden ve Türkistan’dan söz eden bir yazım almıştır. Böylece Türk tarihi ve coğrafyası Orta Asya’ya doğru genişlemiştir. Cumhuriyet döneminde ise bu yazım antropolojik ve arkeolojik çalışmalarla desteklenmiş Türk tarihi ve coğrafyası merkezi bir konuma yerleştirilmiştir.

Yazarlık Katkısı

Bu çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışmanın verileri, doküman incelemesine dayalı olarak toplandığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Alaca, E., & Yıldırım, T. (2021). *1869’dan günümüze tarih öğretim programları (İlkokul, Ortaokul ve Lise)*. Nobel Yayıncılık.
- Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk ve ortaöğretim (Tarihi gelişimi)*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ergin, O. (1977). *Türk maarif tarihi*. Eser Matbaası.
- Ergün, M. (2021). *İkinci Meşrutiyet Devrinde eğitim hareketleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Koçer, H. A. (1991). *Türkiye’de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kodaman, B. (1994). *Abdülhamit devri eğitim sistemi*. Türk Tarih Kurumu.
- Maârif Vekâleti. (1340[1924]). *İlknektebelerin müfredât programı*. Matbaa-ı Amire.
- Maârif Vekâleti. (1340[1924]). *Liselerin birinci devre müfredât programı*. Matbaa-ı Amire.
- Maârif Vekâleti. (1340[1924]). *Liselerin İkinci devre müfredât programı*. Matbaa-ı Amire.
- Maârif-i Umûmiyye Nezâreti[MUN]. (1329[1913]). *Mekâtib-i sultâniyyeye yeni teşkilata tevfikân 329-330 sene-i dersiyyesinde talebe kabulüne ve programın suret-i tatbikine dair talimatname*. Matbaa-ı Amire.
- Maârif-i Umûmiyye Nezâreti[MUN]. (1329[1913]). *Mekâtib-i sultâniyye talimâtnamesi*. Matbaa-ı Amire.
- Maârif-i Umûmiyye Nezâreti[MUN]. (1330[1914]). *Înâs sultânisi sunûf-ı ibtidâiyye ve tâliyesinin ders programları*. Matbaa-ı Amire.
- Maârif-i Umûmiyye Nezâreti[MUN]. (1331[1915]). *Mekâtib-i sultâniyye ders programı*. Matbaa-ı Amire.
- Maârif-i Umûmiyye Nezâreti[MUN]. (1338[1922]). *Mekâtib-i sultâniyye müfredât programı*. Matbaa-ı Amire.
- Maârif-i Umûmiyye Nizâmnamesi*. (1286[1869]). Matbaa-i Amire.
- Sarıhan, Z. (2019). *1921 Maarif kongresi*. Tarihçi Kitabevi.
- Türkiyyâ Büyük Millet Meclisi Hükümeti Umûr-ı Maârif Vekâleti. (1338 [1922]). *İlk, orta tedrisât mektepleri müfredât programı*. Ankara.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, H. A. (1994). *Türkiye’de orta öğretim*. Kültür Bakanlığı Yayınları.